

зовнішньої політики. Саме це питання стримує середньострокове та довгострокове прогнозування подальшого розвитку та трансформації російського впливу і зовнішньої політики в Східній Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саїд Е.В. Орієнталізм / Едвард В. Саїд; пер. з англ. В. Шовкун. – К.: Основи, 2001. – 511 с.
2. Вулф Л. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Ларі Вулф; пер. з англ. С. Біленького. – К: Вид-во Часопис «Критика», 2009. – 592 с.
3. Tilly C. Stein Rokkan's Conceptual Map Of Europe / C. Tilly; Center for Research on Social Organization University of Michigan. – CRSO Working Paper. – No.229. – 23 p.

4. Коллинз Р.«Балканизация» или «американизация»: геополитическая теория этнических изменений / Р. Коллинз // Логос. – 2005. – № 1(46). – С. 19-64.
5. Krysenko O. Borderland of Central Eastern Europe in World-System Perspective / O.V. Krysenko // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 102. Ч. 2. – С. 99-104.
6. Крысенко А.В. Перспективы концептуализации пограничья Центрально-Восточной Европы: взгляд из Украины / А.В. Крысенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 103. Ч. 2. – С. 29-31.
7. Маккиндер Х.Дж. Демократические идеалы и реальность / Х.Дж. Маккиндер // Маккиндер Х. Дж. – Полис. Политические исследования. – №2. – 2011. – С. 134-144.

УДК 321.011

Гайко О.С.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

АБСОЛЮТИСТСЬКИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

Розглядається процес формування держав сучасного типу (національних держав), який являє собою поступову трансформацію від абсолютистського суверенітету до національного суверенітету. Зосереджено увагу на тому, що процес централізації державної влади відбувався на тлі демократизації при переході від абсолютистського суверенітету до національного суверенітету.

Ключові слова: абсолютистський суверенітет, національний суверенітет, держава сучасного типу, національна держава.

Гайко О. С.

АБСОЛЮТИСТСКИЙ СУВЕРЕНИТЕТ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ: ИСТОКИ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ

Рассматривается процесс формирования государств современного типа (национальных государств), который представляет собою постепенную трансформацию от абсолютистского суверенитета к национальному суверенитету. Сосредоточено внимание на том, что процесс централизации государственной власти происходил на фоне демократизации государственной власти при переходе от абсолютистского суверенитета к национальному суверенитету.

Ключевые слова: абсолютистский суверенитет, национальный суверенитет, государство современного типа, национальное государство.

Gaiko O.

ABSOLUTIST SOVEREIGNTY AND NATIONAL SOVEREIGNTY: THE ORIGINS OF THE NATION-STATE

The process of state formation of the modern type (nation-states), which represents the gradual transformation of the absolutist sovereignty to national sovereignty. It is focusing on the fact that the process of centralization of state power took place against the background of democratization of state power in the transition from the absolutist sovereignty to national sovereignty.

Keywords: *absolutist sovereignty, national sovereignty, the state of the modern type, the nation-state.*

Витоки держав сучасного типу (національних держав) безпосередньо пов'язані не лише з концептуалізацією теорії суверенітету, а й з встановленням абсолютистської монархії в результаті структурних економічних і соціально-політичних трансформацій XV-XVII ст. в країнах Західної Європи, які сприяли подоланню середньовічного універсалізму та феодального партикуляризму. Другим фактором, що детермінував появу централізованих абсолютистських режимів, є трансформація військової організації (наслідок появи і розповсюдження вогнепальної зброї), яка спричинила посилення абсолютистської піхоти на тлі послаблення феодальної кавалерії. Протягом Нового часу відбувався процес трансформації від абсолютистської монархії до республіки (що актуалізувало розвиток теорії суверенітету) при збереженні й посиленні тенденції до централізації державної влади.

Обґрунтування ідеї формування держав сучасного типу (національних держав) як трансформації абсолютизму і збереження логіки розширення повноважень державної влади в поєднанні із процесом демократизації міститься в роботах Б. Жувенеля, Ж. Денжуа, Ж. Марітена, Х. Аренд та макросторичних дослідженнях Ч. Тіллі, В. Мак-Ніла.

Оформлення національних держав, які за результатами Американської і Великої французької революцій починають уособлювати суверенітет, що є основою нинішньої системи міжнародних стосунків та міжнародного права і національних законодавств, відбувається в період Пізнього Середньовіччя і знаходить своє відбиття у доктрині двох тіл короля. Ця доктрина значною мірою розкрита в роботі Ернста Канторовича «Два тіла короля. Опис політичної теології Середньовіччя» («*The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*»), яка вплинула на

вивчення символіки королівської влади в Середньовіччі і в Новий час.

Основна ідея Е. Канторовича полягає в тому, що в епоху Середньовіччя, головним чином в рамках англійської і французької юридичних наук, з'являється ідея про те, що король в одній постаті уособлює юридичне і фізичне тіло.

Юридичне тіло короля являє собою особливі якісні властивості, які не мали жодного стосунку до короля як до конкретної особи, однак уособлювали інститут монархії. Фізичне тіло короля розглядалося як тіло конкретної особи, відповідно, зі смертю короля фізичне тіло зникало.

Таким чином, зі смертю конкретного короля його юридичне тіло продовжує функціонувати, що слугує джерелом легітимності прийнятих правителем законів і юридично забезпечує претензії нащадків на владу, що ставало фундаментальним питанням для європейських династій в Середньовіччі і на початку Нового часу. Саме юридичне тіло короля сакралізувалося юридичною наукою [1].

Ідея юридичного тіла короля у Франції в епоху правління Луї XV безпосередньо пов'язується з нацією і формується в результаті необхідності укріплення позицій монарха в боротьбі з претензіями регіональної знаті на владу, що підштовхує французьких юристів формулювати вчення про те, що нація є формою власного тіла короля [2, с.67]. Відповідно до цієї доктрини вимоги революціонерів щодо представництва народу в органі законодавчої влади були абсурдними, оскільки представленість короля в Генеральних Штатах автоматично забезпечувало представництво народу, а страта монарха під час Революції означала спробу страти нації, що не могло бути реалізовано ані фізично, ані юридично, оскільки смерть фізичного тіла короля не призводила до ліквідації його юридичного тіла.

Тобто знищення короля і монархії в цілому не пориває монархічну легітимність через існування юридичного тіла короля, що добре розуміли революціонери. Для розв'язання вищенаведеної проблеми революціонери не поривають із нацією як пережитком *Ancien Régime*, а переносять суверенітет монарха на суверенітет народу через націю, що замінює попереднє ототожнення «король-нація» на «народ-нація», що не лише розриває зв'язок із попередньою традицією і забезпечує новий тип політичної легітимності, але й дає можливість повноцінного втілення республіканського проекту (що відіграло важливу роль для «батьків» революції, які опиралися на республіканські традиції і прагнули відтворити під час Революції політичні форми республіканського Риму) і спричинює формування сучасної моделі держави-нації.

Формування держави-нації спричинило появу нової проблеми – забезпечення представництва нації в органах державної влади (зокрема, в найвищому законодавчому органі Республіки). Єдиним можливим варіантом була виборність конкретних представників народу (депутатів), які представляли би конкретні групи населення і приймали би рішення від його імені (за англійським зразком), однак ця логічна ідея вступала в протиріччя із радикальним проектом народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо, який був одним із основних натхненників Великої французької революції, оскільки філософ, критикуючи англійський парламентаризм, чітко обґрунтовує ідею про те, що при делегуванні народом власних суверенних прав ухвалювати рішення депутатам народ втрачає суверенітет, оскільки парламентарі приймають рішення на власний розсуд (навіть переслідуючи найбільш шляхетні прагнення) від імені народу, останній не може впливати чи змінювати рішення власного представника.

Вищенаведену проблему вирішив абат Сийєс, який виділив *pouvoir constituant* (влада яка конститує, тобто нація) і *pouvoir constitué* (влада яка конститується) і виніс *pouvoir constituant* за межі політичної сфери [3].

Нація стає «спільнотою спільнот» [4], однак вона не стає державою, а являє собою політичну цілісність, у якій найважливішу роль починає відігравати держава. Відповідно, держава не має власних прав як таких, на неї переносяться права політичної спільноти. Остання ідея доведена до свого логічного апогею марксистською теорією,

яка розглядала державу і право як інструмент забезпечення власної легітимності пануючим класом, в зв'язку з чим розширення впливу і ескалація конфлікту, спричинені експлуатованими класами (в першу чергу пролетаріатом), мали би призвести до конфлікту між політичною спільнотою і державою, в результаті якого легітимність останньої була би просто втраченою, що дало би змогу сформувати на перших етапах державу і систему права, які обслуговували інтереси класу пролетаріату (який в свою чергу черпав легітимність з політичної спільноти), а в подальшому мало призвести до втрати в необхідності існування самої держави.

Французька революція у формі нації утверджує політичну єдність народу, яка може бути репрезентована парламентом. К. Шмітт в цьому контексті слушно зауважує: «Ідея репрезентації основана на тому, що народ існує в якості політичної єдності, володіє вищим і піднесеним, більш інтенсивним видом буття на відміну від природного існування якої-небудь групи людей, які спільно проживають [5, с. 49]

Поява національного суверенітету встановлює уніфікацію законів і політичних практик у конкретних державах. Абсолютистський суверенітет контролював різноманітні території, які з огляду законодавства, політичних традицій, привілеїв аристократії, структури оподаткування і т. д. часто, окрім єдиного суверена, не мали між собою нічого спільного. Поява ж національного суверенітету формує єдине національне законодавство і проводить уніфікацію всіх органів державної влади, які починають функціонувати як налагоджена бюрократична і раціональна машина. Місцеві відмінності або повністю ліквідуються, або залишаються в незначній мірі. Починає функціонувати регулярна національна армія, до якої рекрутуються громадяни країни, що сприяє появі мереж державних лікарень і шкіл, які функціонують у рамках державних програм і фінансуються з державного бюджету.

Велика французька революція відбувалась під республіканськими гаслами, однак після встановлення республіки в ній не знайшлося місця для республіканських цінностей, що призвело до підміни республіки державою [6]. На сьогоднішній день категорії «республіка» і «держава» в юридичній і політичній науках втратили своє первісне значення, і термін «республіка» вживається для характеристики форми державного правління (як протилежність

монархії). Традиційно республіка розглядалася як спільнота людей, об'єднаних спільними інтересами і прагненням їх реалізувати, тобто республіка являє собою інструмент для реалізації спільно визначених інтересів. Держава ж наділена суверенним правом панувати над населенням і являє собою утворення, що не формується населенням (як республіка), але яке інкорпорує населення, ставлячи його перед фактом про необхідність виконання законів.

Таким чином, з XIX століття остаточно формується національний суверенітет, як наслідок появи держави-нації. Національний суверенітет являє собою таку послідовність: народ-нація-держава. Народ уособлює у собі сукупність різноманітних інтересів і практик, у середині якого можуть знаходитися протиріччя і конфлікти і зводиться до приватної сфери. Нація представляє єдність і демонструє прагнення до гомогенності і представляє політичну сферу. Таким чином, конкретні групи можуть мати антагоністичні стосунки, знаходячись у приватній сфері, але відчують єдність у політичній сфері. Держава, як вже було зазначено вище, репрезентує політичну цілісність (націю), черпаючи з останньої власну легітимність [4]. Хоча не завжди втрата зв'язку між політичною спільнотою і державою призводить до втрати легітимності органів державної влади і до встановлення нового режиму через низку причин, одна з яких – надзвичайний стан.

Специфіка національного суверенітету позначилася на формуванні двох традицій його інтерпретації. Перша традиція розглядає національний суверенітет як синонім державного суверенітету, підкреслюючи особливий характер держави-нації порівняно із попередніми формами державного суверенітету (наприклад, із абсолютним суверенітетом). Друга традиція розглядає національний суверенітет як право націй, які не мають власної держави, претендувати на власну незалежність, або автономію у складі конкретної держави. Тобто нації, яка з певних причин не змогла стати нацією-державою, гарантується нормами міжнародного права можливість стати нацією-державою. Вперше це положення було відображено в Уставі ООН в 1945 р. з ініціативи Радянського Союзу, оскільки радянські юристи послідовно розвивали ленінське вчення про право націй на самовизначення і в Декларації про надання незалежності колоніальним державам і народам, прийнятою Генеральною Асамб-

леєю ООН в 1960 р. Хоча подібні ідеї існували в юридичній науці і використовувалися у сфері міжнародних стосунків з XIX ст. Оскільки держава черпає власну легітимність з політичної спільноти (нації), то і відповідальність за порушення міжнародних угод чи принципів має нести нація, однак проблема ускладнюється тим, що в складі однієї держави можуть знаходитися декілька націй (що характерно для такої держави, як Австро-Угорщина, якій так і не вдалося зробити те, що зуміла реалізувати Франція, – розчинити сукупність різноманітних етнічних, культурних і лінгвістичних груп, утворивши гомогенну французьку націю, натомість в Австро-Угорщині спостерігається протилежна ситуація – окремі етнічні і лінгвістичні групи поступово формують власні нації, знаходячись у складі держави, і впливають на формування політичної єдності із власними етнічними і лінгвістичними групами, які знаходяться за межами Австро-Угорщини). Ця проблема була реалізована завдяки перенесенню відповідальності на ту націю, яка знаходилася в привілейованому становищі. За результатами Версальських домовленостей, після завершення Першої світової війни, Австро-Угорщина зникла з політичної мапи Європи, а значні етнічні території Австрії і Угорщини були передані сусіднім державам, зокрема новоутвореній Польщі і Чехословаччині; це пояснювалося тим фактом, що австрійські німці і угорці в Австро-Угорщині були державотворчими (привілейованими) націями.

Впровадження принципу права націй на самовизначення вступає в пряме протиріччя з принципом територіальної цілісності, ці логічні проблеми є прямим наслідком появи нації-держави, в якій основним джерелом влади проголошувався народ у вигляді гомогенної нації. Відповідно, проблема визнання чи не визнання за конкретною нацією права стати нацією-державою перестає бути юридичним, а стає винятково політичним питанням, яке апелює до юридичних норм винятково після ухвалення політичного рішення. В зв'язку з цим виникає нова проблема: якщо юридична складова права націй на самовизначення наповнена внутрішніми протиріччями, а рішення ухвалюється політичним шляхом, то хто саме приймає рішення, ким/чим була уповноважена сторона, що приймає рішення, і чому адресат цього рішення має його виконувати? Відповіді на ці прості запитання спричинили появу низки

теоретичних проектів від послаблення ролі національних держав і, відповідно, національного законодавства як наслідка глобалізації до появи держави-жандарма, яка спираючись на власну силу і реалізуючи стратегії національної безпеки, формує світовий порядок. Всі теоретичні проекти, тією чи іншою мірою, маніфестують ідею про логічне завершення проекту держави-нації, що призводить до низки проблем і небезпечних для національної безпеки явищ. Важливо звернути увагу на одному принциповому моменті – Велика французька революція не сформувала якісно новий тип суверенітету, революціонери видозмінили абсолютистський суверенітет, але залишили його структуру, що продовжує породжувати і сьогодні низку проблем і протиріч, пов'язаних із національним суверенітетом.

Таким чином, процес формування держав сучасного типу (національних держав), який відбувався протягом всього

Нового часу не пориває з абсолютистською традицією, а являє собою поступовий процес трансформації від абсолютистського суверенітету до національного суверенітету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kantorowicz, E. The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology / E. Kantorowicz . - NJ: Princeton University Press, 1997. – 568 p.
2. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Ж. Мере. – Л.: Кальварія, 2003. – 216 с.
3. Арентт Х. О революції / Х. Арентт. – М.: Издательство «Європа», 2011. – 464 с.
4. Маритен Ж. Человек и государство / Ж. Маритен. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 196 с.
5. Шмитт К. Государство и политическая форма / К. Шмитт. – М.: Изд. дом Гос.ун-т – Высшей школы экономики, 2010. – 272 с.
6. Жувенель Б. Власть: Естественная история ее возрастания / Б. де Жувенель. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2011. – 546 с.

УДК 330.113.4

Валесян С.В.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ТЕХНОЛОГІЇ ВЛАДИ ІСТОРИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЛОГІКОЮ НАКОПИЧЕННЯ КАПІТАЛУ ТА ТЕРИТОРІАЛІЗМОМ

Розглядаються основні сутнісні характеристики накопичення капіталу та логіки територіальних завоювань з точки зору світ-системного аналізу. Досліджуються базові стратегії капіталізму протягом останніх п'ятисот років, роль накопичення капіталу у формуванні сучасних міжнародних відносин та аналізуються функції міжнародних інститутів у сучасній світ-системі.

Ключові слова: світ-система, накопичення капіталу, територіалізм, гегемонія, світовий порядок

Валесян С.В.

ТЕХНОЛОГИИ ВЛАСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО КАПИТАЛИЗМА: ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ЛОГИКОЙ НАКОПЛЕНИЕ КАПИТАЛА И ТЕРРИТОРИАЛИЗМОМ

Рассматриваются основные сущностные характеристики накопления капитала и логики территориальных завоеваний с точки зрения мир-системного анализа. Исследуются базовые стратегии капитализма на протяжении последних пятисот лет, роль накопления капитала в формировании современных международных отношений и анализируются функции международных институтов в современной мир-системе.

Ключевые слова: мир-система, накопления капитала, территориализм, гегемония, мировой порядок